

MESTERHÁZI LAJOS: FÉRFIKOR

Mesterházi Lajosnak szinte valamennyi korábbi munkáját — regényeit és novelláit csakúgy, mint színpadi műveit — a vallomásszerűség, az erkölcsi problémák iránti élénk érdeklődés és a folytonos tartalmi-formai kísérletezés jellemzi. Ennek a szüntelen kísérletezésnek legújabb eredménye a *Férfikor*, ez a direkt és indirekt módon egyaránt politizáló írás: egy egész generáció kíméletlenül szigorú és már-már a kegyetlenségig őszinte önvizsgálata. Műfaja nehezen határozható meg, de annyi bizonyos, hogy jóval több, mint aminek a szerző nevezte egyik legutóbbi nyilatkozatában („Egy karakter rajza; egy típusnak a sorsa, az én nemzedékem idején”). Ma, amikor a regény műfaji kerete hihetetlenül kitágult, bátran nevezhetjük Mesterházi új művét regénynek, pontosabban: *keretes történelmi-életrajzi tényregénynek* kell neveznünk, mert — úgy látszik — immár ilyen válfaja is van ennek az ezerarcú műfajnak. A szerző több mint két éve írta a *Férfikor*-t s éppen szabálytalansága miatt kérte vissza a már elfogadott kéziratot a kiadótól, hogy aztán egy év múlva — bizonyos simítások, javítgatások elvégzése után — a lényegét tekintve szinte érintetlenül adja nyomdába „kócos, rapszodikus” munkáját.

A regény cselekménye a Parlamentben kezdődik, itt veszi át a Kossuth-díjat Badics Béla szobrászművész, aki a banketten ezekkel a szavakkal emeli poharát régi barátjára, Sándorra, a magas beosztású funkcionáriusra: „Édes komám, egyre csak az járt eszemben, hogy neked kéne itt állnod, az asztal innenső, s nem a túlsó oldalán! Hiszen te voltál közöttünk, mindannyiunk között a legtehetségesebb... De hát mit csináljunk? *Te... elpolitizáltad az életed.*” Ez a mondat lesz a kiindulópontja annak a hosszúra nyúló beszélgetésnek, amelyben Sándor művésznék készül fia is részt vesz. Az apa elsősorban fiának akarja megmagyarázni élete értelmét: azt, hogy helyesen választott, amikor a megalkuvással járó, de biztos sikerrel kecsegtető művészpálya helyett a politikai cselekvés mellett kötelezte el magát — egy életre: „Én valamiképpen az életemet akarom igazolni, önmagam előtt, a barátom ellen, a fiam előtt. Az éle-

temet, amely felől eléggé nyugodt voltam; amelyről tulajdonképpen soha nem töprengtem, vagy nagyon ritkán, de akkor sem jutott időm rá, hogy végig gondoljam. Időm vagy kedvem. Nyugodt voltam, mert úgy hittem: egy cél vezérli lépteimet. A cél pedig a legszentebb, a legmagasztosabb. A nép üdve — így mondták a tizenkilencedik században. A proletárhatalom — így mondjuk ma. És ahogy a lépteimet irányítottam, öntudatos engedelmességgel a közösségnek, *úgyszólván minden keresztúton a nehezebb, fáradtságosabb, veszélyesebb félfinak és egész embernek valóbb utat választottam.*”

Az ímént említett beszélgetés a regény kerete. Közéjük ékelődik a mű jóval nagyobbik felét kitevő, 1915 és 1960 között játszódó cselekmény része, egy derék falusi kovács fiának életútja. A történetet Sándor meséli el egyes szám első személyben. A tehetséges fiú megnyer egy képzőművészeti pályázatot s egyházi ösztöndíjjal Olaszországba mehetne tanulmányútra, de nem megy. Lemond a nagy lehetőségről barátja, a II. helyezett Béla javára, de lemond egyelőre — ekkor még nem tudja, hogy örökre — a művészi pályáról is. Sándor már most is a nehezebb utat, a cselekvés útját választja, akárcsak később: részt vesz a legemlékezetesebb tüntetéseken, Moszkvában kijárja a forradalmárok iskoláját, fegyverrel a kezében harcol a spanyol polgárháborúban, a német megszállás napjait Párizsban éli át, de a háború utolsó évében már itthon szervezi a Magyar Frontot. A felszabadulás után — legtöbbször felelősségteljes poszton — lelkesen dolgozik, s bár közben keserű csalódások is érik, sőt, egy alkalommal maga is csaknem áldozata lesz a személyi kultusz szektás politikájának, forradalmi hitét ekkor sem veszíti el. Becsületlen ügyet soha nem szolgált, az akkori nagyon korlátozott lehetőségekhez képest is megpróbált segíteni az ártatlanul meghurcolt embereken, becsületes ember tudott maradni a „legsötétebb években” is.

A történet háttérét a magyar nép sikerei és kudarcai adják, így a regény hőse nem csupán az évek során forradalmárrá edződött és fejlődött Sándor, hanem a nép is, s ilyen értelemben a *Férfikor* történelmi regény, amelyben a történelmi események ábrázolása soha nem öncélú, önmagáért való, hanem mindig egy-egy szereplő sorsához kapcsolódik. A regény vallomás is: magáról a korról és a hős életének döntő fontosságú szakaszairól, azokról, amelyekben elkerülhetetlenné vált a választás az értelmes élet és az „okos élet”

TAMÁS ALADÁR: EMBEREK A PUSZTÁBAN

között. Ismerjük Sándor választását, mégsem tekinthetjük őt makulátlan hősnak. Túlzott nosztalgia él benne a múlt iránt, amelynek egyes időszakai számára elsősorban kalandok sorozatát jelentették. Legtöbbször éles szemmel mutat rá a régi pártvezetés hibáira, olykor fájdalmas igazságokra („piszkos taktikázások”; a tagrevízió módszerei; a termelőségvetkezeti mozgalom „önkéntességére” is rámutat, sőt, kérdésként — egy konkrét eset kapcsán — még az egykori ellenzéki párt „jellemváltozásának” problémája is töprengésre készíti), más esetekben viszont egészen naiv magyarázatokkal nyugtatja meg lelkiismeretét. Vitakozni szeret és tud, de ha kifogy az érvekből, akkor bizony gyakran másról beszél, nem a tárgyról. Erkölcsei elveiben határozott és igényes, de a magánéletet illetően már sokkal elnézőbb. Így a hivatali viszonyokat restelli ugyan, de — eléggé leegyszerűsítő indokollással — megbocsátja és megérti: „Máshol nem ért rá a férfi a nővel találkozni.” Sándor azonban alapjában annyira jószándékú, tiszta és becsületes, hogy gyengéi, következetlenségei ellenére sem veszítheti el az olvasó rokonszenvét. Példamutatóan szép életpálya az övé, nehéz, küzdelmes, de eredményes. Nem is bánta meg soha választását, bár még élete alkonyán is szenved egy kicsit amiatt, hogy nem lett belőle *művész* is. Ezt ugyan ilyen világosan nem mondja ki, de itt-ott kitetszik szavaiból: „A két kezemben érzem még ma is, hogy tudtam formálni az agyagot, és tudtam formálni a követ. *Követ faragtam én is, csak nehezebbet, mint Béla.* Tudom. Bizonyítani, persze, nem könnyű... Nem szégyellem tehát és nem is dicsekszem, csak kimondom: *egész élet volt az enyém is, férfikor.*”

A *Férfikor* nem könnyű olvasmány, de ha megszokjuk az elbeszélő mondatnak lassú hömpölygését, nehezen tudunk szabadulni varázsa alól. A mű különösen azok számára mond sokat és jelent ritka olvasói élményt, akik az elbeszélte történelmi időszak eseményeit — vagy azok nagyobbik felét — maguk is átélték. Vallomás, életrajz, történelem, filozófia és dokumentum ötvözete ez a „szabálytalan regény”, amelyet — a vállalkozás nagysága, a művészileg igényes megvalósítás és a mű jelentős dokumentumértéke miatt — minden bizonynyal Mesterházi eddigi legátfogóbb, legjelentősebb munkájaként kell számon tartanunk. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1967.*)

BENKŐ ÁKOS

Tamás Aladár imponálóan sokréttű írói munkásságának újabb szépívű darabját kapja az olvasó; a költő-író-publicista, forradalmi szocialista irodalmunk egyik legelső tudatos szervezője, gazdag élményanyagát ezúttal e hat novellát tartalmazó kis kötetben dolgozza fel.

Az „Emberek a pusztában” emberi-művészi kisugárzásában talán a legmeggyőzőbb summázása e gazdag élményanyag valóságos tartalmának; annak az előremutató,¹⁾ forradalmi szintézisnek, amelynek jegyében Tamás Aladár élete, munkássága a szocialista eszmék küzdelmes diadalútjának különböző fázisaival oly szorosan kötődött egybe. Visszatekintés és felelevenítés ez a könyv — annak a negyven évnek irodalmi tükré, amely az író előző munkáiban (*Megsebzett ifjúság; Zsuzsi és Aranka; Szétszört paraszak* stb.) már oly hiteles plasztikával lett megformálva, s amelynek sorsformáló fordulót és hőseit, a kommunista eszme ez egyszerű bajnokait most újból bizonyoságként, példaként állítja elénk.

A kötet hat novellája szerves kompozíciót formál. Kezdőpontján az a három vöröskatonna áll, akik 1918 nyarán, a „pusztulás és a teremtés” idején a végelethatatlan orosz pusztán hitük ereje szerint már biztosan látják egy emberi, szabad világ eljövételét — tudják és vállalják a hozzá vezető út tengeri küzdelmét, áldozatát is. (*Emberek a pusztában.*) Végpontja: 1956 Budapestjének ködös, tragikus novemberé; Köteles Mariska szenvedésekkel és megálázatásokkal teli életét áldozta a tavasz hasadásáért — s a Szerszámgyár munkásai az ő ravatala mellől indulnak újra munkába, az új harcok elé. (*November.*) E két pont között feszülő, árnyalt költőiséggel és sajátos zeneiséggel megkomponált ív: a szocializmus eszméjét mind tudatosabban hordozó és vállaló ember rajza. Az író belülről közelíti e folyamat főbb állomásaihoz; az előttünk felvillanó sorsok, életek lélekrezdüléseinek finom érzékenységgel motivációjával életközelpel hozza, társainká teszi hőseit.

Az „Emberek a pusztában” három vöröskatonája (egyikükben, a tetterős Fjodorban Karikás Frigyes emlékét ébreszti az író) mintegy utat nyit, példát